

LINA ŠULCIENĖ

Kauno technologijos universitetas

DISCIPLINA ARCANI ANKSTYVOSIOSE SIRŲ IR EGIPTO KRIKŠČIONIŲ BENDRUOMENĖSE

Disciplina arcani in the Early Christian Communities
of Syrians and Egypt

SUMMARY

The problem of the mystery of faith communication is investigated in the article. Though Christians are obliged to preach to the whole creation (Mk 16, 15), the authors of the Catholic Church, from the Reformation period, debated with Protestant theologians about sacramental practice. They speak about the mystery transfer practice, called discipline *arcani*, dominant in the first five ages of Christianity. The article discusses the *disciplina arcani* (if there is any background to talk about it) in the early Christian communities of Syrians and Egypt. Texts that speak about Christian initiation processes in these churches are researched and compared.

SANTRAUKA

Straipsnyje keliama tikėjimo slėpinio perdavimo problema. Nors krikščionys įpareigoti skelbti Gerąją Naująją „visai kūrinijai“ (Mk 16, 15), katalikų Bažnyčios autoriai, nuo Reformacijos laikotarpio polemizuodami su protestantų teologais sakramentinės praktikos klausimais, prabilo apie pirmaisiais penkais krikščionybės amžiais dominavusią slėpinio perdavimo praktiką, vadinamą *disciplina arcani* vardu. Straipsnyje analizuojama, ar ir kiek pagrįsta apie ją kalbėti sirų ir Egipto ankstyvosiose krikščionių bendruomenėse. Tyrinėjami tekstai, kalbantys apie krikščioniškosios iniciacijos procesus šiose bažnyčiose, svarstoma, kiek jie yra giminingi.

Apaštalų tradicija

Apaštalų tradicijoje disciplina arcani taip pat apima įkrikščioninimo tvarką ir Eu-

charistijos šventimą (15–21 ir 26 skyriai).
Bet ji čia atspindėta gerokai plačiau.

Sielovadinis reglamentas fiksuoja, kad tuos, kurie ketina tapti katechume-

RAKTAŽODŽIAI: medijų istorija, *disciplina arcani*, krikščioniškoji iniciacija ankstyvosiose sirų ir Egipto bendruomenėse.
KEY WORDS: history of media, *disciplina arcani*, Christian initiation in the early communities of Syrians and Egypt.

nais (t. y. klausančiais žodžio) pas „mokytojus“ atveda jų „patikėtiniai“, turintys paliudyti kandidatų gyvenimo būdą ir atskleisti motyvus, skatinančius juos tapti krikščionimis (15 sk.). Šešioliktame skyriuje išvardijami krikščionims draudžiami amatai ir profesijos: viešnamių savininkai, stabų gamintojai, aktoriai, gladiatoriai, pagonių žyniai etc.

Kai kuriuose *Apaštalų tradicijos* rankraščiuose nurodyta, kad klausydami žodžio, katechumenai ruošdavosi Krikštui iki trejų metų²¹. Pasirengimo laikotarpiu per susirinkimus jiems buvo leidžiama melstis atskirai nuo vadinamųjų ištikimųjų (17–18 sk.). O po maldos vienas ištikimųjų, kuris uždėdavo ant jų rankas, išvesdavo juos iš susirinkimo (19 sk.)²².

Pasibaigus katechumenatui buvo atrenkami verti Krikštą priimti. Vėl tiriami, koks buvo katechumenų gyvenimo būdas pasirengimo metu. Po atrankos iki Krikšto dienos (ši trukmė nenurodyta) kasdien būsimiems krikščionims bendruomenės autoritetai – „mokytojai“ – atlikdavo egzorcizmą, prieš pat Krikštą egzorcizmą atlikdavo vyskupas (20 sk.)²³.

Nuo 20 skyriaus vidurio iki 21 pabaigos pateiktas detalus pačių iniciacijos apeigų aprašas²⁴. Jam būdingi mistagogijos elementai, kalbantys apie duonos, taurės su praskiestu vynu, taip pat taurių su pienu ir medumi bei su vandeniu reikšmes (21 sk.). Dvidešimt pirmą skyrių užbaigia nurodymas laikytis slaptumo krikštijant ir Atnašavimo metu.

26 skyriuje trumpai paaiškinamas skirtumas duonos laiminimo, kai visa bendruomenė valgo kartu, ir Kristaus Kūno laiminimo švenčiant Eucharistiją²⁵.

Taigi *Apaštalų tradicijoje* matome liudijimą jau išplėtotų *disciplina arcani* elemen-

tų. Pirmiausia žmogui, norinčiam tapti krikščioniu, iškelta gana aukšta kartelė: nurodyti reikalavimai radikalai keisti gyvenimo būdą, jei jo profesija patenka į suformuluotą *Index professionorum prohibitorum*, ilgas katechumenato laikotarpis turint žemesnio bendruomenės nario statusą, intensyvios egzorcizmo praktikos prieš įkrikščioninimą. Kita vertus, inicijuotieji bendruomenės nariai aiškiai reflektuoja, ką, kada ir kam reikia kalbėti. Jiems privalu paslapties skraiste dengti švenčiausius dalykus ir nekalbėti apie juos neinicijuotiems. Dvidešimt pirmas skyrius baigiamas šitaip: „Jis tai sakys tik ištikimiesiems.“ Galiausiai bendruomenės susirinkimai imami diferencijuoti. Vienoks yra bendruomenės valgymas, į kurį susirenka visi, taip pat svečiai, ir kitoks, kai švenčiama Eucharistija. Jos šventimas atskiriamas nuo įprasto valgymo.

Didaskalija

Didaskalijoje yra labai menki ir tik netiesioginiai *disciplina arcani* ženklai. Joje tik užsimenama apie tam tikrą pasirengimą įkrikščioninimui, kuris pradedamas, o ne užbaigiamas tikėjimo išpažinimu (*Didaskalija* pirmąsyk apie jį prabyla), ir apie tam tikrą mokymą, kuris vykdavo po Krikšto²⁶.

*Apaštalų nurodymai*²⁷

Šis veikalas jau atspindi visuotinai paplitusią vadinamąją „viduržemio jūros tradicijos“ liturginę praktiką²⁸. *Disciplina arcani* čia reprezentuoja slėpininga laikysena kalbant apie Eucharistiją. Jai taikomi du terminai – *ἀντίτυπα*²⁹ ir *μυστήριον*³⁰. Sąvoka *μυστήριον* priskiriama arba tik Eucharistijai su nuoroda į *1 Kor 11, 25*³¹,

arba visoms dieviškoms dovanoms, gau-
namoms švenčiant slėpinius³². Šiose iš-
traukose slėpiniai apibrėžiami kaip
„šventi, dieviški ir dvasiniai“³³.

Tuo pačiu terminu *μυστήριον* nusa-
komas ir krikščioniškų tiesų sąrašas pa-
gal 1 Tim 3, 16: „Ir kaip visi sutinka, didi
yra maldingumo paslaptis: Jis apsireiškė
kūne, buvo Dvasios paliudytas, pasirodęs
angelams, paskelbtas pagonims, įtikėtas
pasaulyje ir paimtas į šlovę.“³⁴

Būdvardis *μυστικός* taikomas eucha-
ristinei Atnašai – *μυστική λατρεία*³⁵. Be
to, trisysk šiame veikale sutinkamas po-
sakis *τὰ μυστικά*, kuriuo žymima arba
tikėjimo tiesių visuma³⁶, arba Eucharisti-
ja³⁷, arba tai, ką dera laikyti paslapyje³⁸ –
seniausias šio žodžio lotyniškas verti-
mas³⁹ – *arcana*.

Prasminga šiame kontekste etimolo-
ginė ir bent trumpa istorinė termino *μυσ-
στήριον* analizė antikinėje ir krikščioniš-
koje ankstyvosios Bažnyčios literatūroje.
Daiktavardis *μυστήριον* kilęs iš veiksmā-
žodžio *μύω* (gr. – „užmerkti akis arba
užčiaupti burną“) arba jo vedinio *μυέω*
(gr. – „pašvęsti į slėpinius“). Pirmąsyk
jis užfiksuotas Herakleito raštuose (71
fragmente)⁴⁰, ir senovės graikai jį vartojo
kalbėdami apie daugybę skirtingose vie-
tose ir įvairiuose kultuose praktikuojamų
antikinių misterijų. Vėliau šis terminas
išgyveno evoliuciją. Jis įvairiomis reikš-
mėmis vartojamas Naujajame Testamen-
te⁴¹. Ankstyvosios Bažnyčios autoriai
sąvoką *μυστήριον* pamažu formalizuoja
ir terminologizuoja. Jos reikšmių spektras
išlieka gana platus. Ji imama taikyti
Krikštui, vėliau – Eucharistijai. Galiausiai
jie abu laikomi dalimi bendrojo Išgany-
mo slėpinio, kuris trunka nuo žmogaus
sukūrimo iki visuotinio prisikėlimo.

Krikščioniškojoje epochoje tarp kitų į
pirmą vietą iškyla *μυστήριον* kaip „die-
viškojo slėpinio“ reikšmė. Antikoje ji bu-
vo antrinė, o tekstuose, nesusijusiuose su
misterijomis, – vėlyva. Krikščionys „die-
viškuosius slėpinius“ supranta gana pla-
čiai: dieviškasis išganymo sumanymas,
Įsikūnijimo slėpinys, slėpinga Kristaus
ir Bažnyčios sąjunga, slapta simbolių
prasmė be konkretaus paaiškinimo etc.

Visose sinoptinėse Evangelijose ter-
minas *μυστήριον* vartojamas vieną kartą
kaip „dieviškasis slėpinys“ toje pačioje
ištarmėje: Jums duota pažinti Dievo ka-
ralystės slėpinius, o kitiems jos skelbia-
mos palyginimais⁴². Ji aiškiai priešina
mokinius-pašvęstuosius ir pagonis-„pa-
šalinius“. Be to, *μυστήριον* kalba prieš-
inama palyginimams. Paskutiniojoje
Naujojo Testamento knygoje – Apreiški-
me Jonui – trim iš keturių atvejų *μυστή-
ριον* vartojamas tiesiog kaip „slaptas
sumanymas, slėpinga prasmė, paslap-
tis, mįslė“⁴³.

Iš tikro, kad ir kokia reikšmė būtų var-
tojamas terminas *μυστήριον*, visuomet
figūruoja slaptumo, paslapties reikšmė.
Jis kalba apie tai, kas negali būti visiems
skelbiama, ką pažinti teisė įgyjama tik
patenkinus tam tikras sąlygas. Todėl kai
kurios žinios formuoja žmonių perskyrą –
tų, kurie pažįsta ar pasirengę jas pažinti,
ir tų, kurie netenkina jiems pažinti reika-
lingų sąlygų. Slėpinys suskirsto žmones
į „savus“ ir „svetimus“. Jis iš esmės nes-
leidžia būti laisvai prieinamas.

Kita vertus, slėpinys diktuoja kalbą,
kuria turėtų būti perduodamas. Minėtas
pirmojo laiško Timotiejui fragmentas, pla-
čiai cituojamas krikščioniškojoje literatū-
roje, išvardija „dieviškuosius slėpinius“
ne palyginimu, o lakoniškais neaiškina-

mais terminais, apie kuriuos plačiau buvo draudžiama kalbėti nepašvęstiesiems⁴⁴.

Taigi *Apaštalų nurodymuose* Eucharistija ir kitos krikščioniškosios tiesos ir dovanos yra *μυστήριον*, slėpiningos žinios, kurias dera saugoti nuo neinicijuotųjų į krikščioniškuosius slėpinius ir nuo pagonių.

Klemenso Aleksandriečio *Kilimai*

Iš Atėnų kilęs Klemensas maždaug 190 m. iš savo mokytojo Panteno perėmė vadovavimą garsiai mokyklai Aleksandrijoje. Ji kartais vadinama katechetine arba katechumenato mokykla, ir nors veikiau panaši į filosofinę ir teologinę akademiją, o ne į katechumenato vietą, joje galėjo mokytis ir nekrikštytų katechumenų. Todėl Klemenso raštai gali padėti *disciplina arcani* studijoms ankstyvojoje Egipto bažnyčioje.

Kilimuose apie slėpinumą Klemensas Aleksandrietis kalba be paliovos. Jis skiria slaptąjį ir viešąjį žinojimą. Pasak jo, giliausios tiesos reikalingos pagarbaus santykio. Todėl nuo seniausių laikų pagonys ir judėjai slėpė tokias tiesas nuo nepajėgių žvelgti į jas su derama pagarba: egiptiečiai simboliniu pavidalu jas saugojo švenčiausiose šventyklų vietose, judėjai dengė uždanga, už kurios buvo įleidžiami tik išrinktieji⁴⁵. Lygiai tos pačios taisyklės turėtų paisyti ir krikščionys. Juk „[t]ai, kas daugumos supratimui buvo net nepasiekiamas, Jis atskleidė ne visiems, o nedaugeliui, tiems, kuriems derėjo, kurie buvo pajėgūs tas paslaptis priimti ir atliepti joms savo širdyje.“⁴⁶ Pasak Klemenso, ne kiekvieną žmogų galima mokyti dieviškųjų tiesų, bet tik „visa“, tyra siela ir kūnu⁴⁷.

Svarbu apsaugoti giliausias tiesas nuo nepašvęstųjų ar piktavalių ir perduoti jas tik tiems, kurie jų verti. Vienas labiausiai paplitusių slėpinųjų tiesų apsaugos būdų yra atsisakymas jas pateikti rašytine forma. Jos gali būti perduodamos tik žodžiu. „Šiomis paslaptimis, kaip ir Dievu, tikima per žodį, o ne per raidę. <...> Juk kodėl ne visi žmonės pažįsta tiesą? Kodėl ne visi siekia dorybingumo, jei jis – visuotinė nuosavybė? Paslaptys ir sklinda slaptingu būdu, kad tai, kas sakoma, būtų skelbiančiojo lūpose ir dar labiau negu lūpose – jo sieloje.“⁴⁸ Žodis, ne tekstas yra tinkamesnė – slaptina – slėpiningos tiesos perdavimo forma. Tik ji pajėgi būti slėpinio medija.

Ir net ne pats žodis. Juk slėpiningos tiesos neįmanoma išreikšti žodžiu. Per sakomą žodį į žmogų prabyla pati kalbančiojo siela. Iš tiesų ji yra slėpiningos žinios skleidėja, joje toji žinia įrašyta. Ši žinia nėra išorinė skelbiančio slėpinį žmogaus sielos informacija, bet vidinis jo sielos turinys. Tariamasis žodis tik leidžia perduoti tą turinį. Rašytinis tekstas nepajėgus to padaryti.

Kita vertus, tekstas neturi dialoginės dimensijos. Jei skaitytojui kas neaišku, jei jam kyla klausimų, tekstas negali niekuo padėti: „tai, kas parašyta, nieko kita nekalba, tik tai, kas parašyta. Skaitytojas priverstas visada likti be jokios rašytojo pagalbos.“⁴⁹ O tam, kuris žengia į slėpiną tikrovę, pasak Klemenso, būtina reikalingas mokytojas, ugdytojas, vedlys, kad nebūtų pavojaus išklysti iš kelio. Reikia, kad jį vestų žmogus, žinantis, kur eiti⁵⁰. Tekstas nepajėgus pakeisti mokytojo.

Be to, užrašyta paslaptis nepasirengusiam skaitytojui gali net pakenkti.

„Kai ką, ką prisimenu, sąmoningai praleidau ir saugojaisi užrašyti tai, ką net pasakyti bijojau: ne iš pavydo, – pavydėti draudžia pareiga, veikiau bijojau suklaidinti savo klausytojus ir pelnyti priekaištą, kad, kaip sakoma, kūdikiui daviau kalaviją.“⁵¹ Todėl slaptingiausių ir giliausių tiesų patikėti rašytinei formai negalima. Juk „tam, kas užrašyta, neįmanoma neišeiti į išorę.“⁵²

Galiausiai, pasak Klemenso, Jėzaus mokyme būta tiesų, kurias krikščionys gali perduoti tik žodžiu.⁵³

Vis dėlto dvasinius turtus perduoti privalu. Klemensas cituoja Patarlių knygą: „Šviesk išmintingą žmogų, kad taptų išmintingesnis.“⁵⁴ Kai kuriuos dalykus dera užrašyti. Bent jau tam, kad jie primintų žinomas tiesas. Bet kai patiki slėpinę žinojimą rašytinei formai, privalai elgtis labai atsargiai. Turi rašyti paslėptu būdu.⁵⁵ Klemensas atskleidžia savo „metodologiją“: „Kai ką čia praleisiu nutylėdamas arba palikdamas tik užuominą.<...> prie vienu [slėpiningų] dalykų sustosiu detaliau, kitus priminsiu tik užsimindamas. Iš pažiūros nuslėpdamas viena, mėginsiu šiek tiek atverti kita, vienus dalykus nutylėdamas, kitus atskleisiu tarsi be žodžių.“⁵⁶ Slėpiningas kalbėjimas yra tarsi šifruotė, kurią atrakinti gali tik išrinktieji, inicijuotieji. Alegorijomis pridengtos prasmės reikalingos būti išaiškintos, bet jos neišaiškinamos, jei neturi joms rakto. Jį saugo tik pašvęstieji.

Origeno tekstai

Didis teologas, egzegetas ir Biblijos komentatorius, Aleksandrijos katechetinės mokyklos vadovas, Klemenso įpėdinis Origenas savo raštuose kukliau, bet

taip pat liudija *disciplina arcani* praktiką ankstyvojoje Egipto bažnyčioje.

Jis yra pirmasis krikščionių autorius, Krikštą pavadinęs slėpiniu (*μυστήριον*)⁵⁷. Šis slėpinys jam yra gerokai bendresnio – Išganymo – slėpinio dalis⁵⁸. Į Šventąjį Raštą jis žvelgia kaip į slėpiningą tikrovę. Senasis Testamentas nusėtas Naujojo Testamento įvykių alegorijomis ir simboliais. O patys šie įvykiai – Išganytojo gimimas, kančia ir visa Jėzaus veikla – „slėpiniai“⁵⁹.

Jam, kaip ir Klemensui, visiškai aišku, kad dieviškieji slėpiniai negali būti prieinami bet kam: „neišmanėlių nepasiekia išmintis ir ji negyvena nuodėmės pavergtame kūne“⁶⁰, todėl sakome: kieno rankos švarios ir dėl to jis jas tyras kelia aukštytyn⁶¹, kuris taip arti to, kas aukštybėse, danguje, kad gali šaukti: priimk mano iškeltas rankas kaip vakarinę auką⁶², tik toks žmogus teateina pas mus! Ir tas, kuris supratingas žodyje, nes mąsto Jo mokymą dieną ir naktį⁶³, kuris pratybomis išlavino savo pojūčius skirti gera nuo blogo⁶⁴, tam nebus sunku pereiti prie kieto, dvasinio maisto, kuris tinka pamaldumo ir kiekvienos dorybės kariams. Dievo malonė yra su visais, kurie tyra ir nekintančia meile tarnauja Tam, kuris patikėjo mums mokymą apie nemirtinumą ir nurodė kelią, vedantį į jį. Todėl sakome: tik tie, kurie laisvi ne tik nuo sunkaus kaltinimo, bet ir nuo menkomis laikomų nuodėmių, tedižsta siekti išvenčinimo į Jėzaus priesakus atitinkančio maldingo gyvenimo slėpinius, parengtus tik šventiesiems ir maldingiesiems“⁶⁵ – aukštai iškelia kartelę norintiems įžengti į slėpinius Origenas. O tiems, kurie jos nesiekia, atverti jų nevalia.

Kaip ir Klemensas, įkrikščioninimą jis asocijuoja su Izraelio tautos perėjimu per Jordaną. Išsamiai jis kalba apie tai *Homilijose pagal Jozuės knygą*⁶⁶. Izraelitų išėjimas iš Egipto į dykumą Origenui yra žmogaus apsisvalymo nuo aistrų vaizdinys, o perėjimas per Raudonąją jūrą – jo įžengimo į katechumenato laikotarpį simbolis. Origenas svarsto du Izraelio tautos kelionės etapus – du perėjimus: perėjimą per Raudonąją jūrą ir perėjimą per Jordano upę. Pirmasis, pasak jo, asocijuojamas su katechumeno stabmeldystės atsižadėjimu. Šiuo tarpsniu katechumenas statydinamas Įstatymu ir patiria apvalomąjį jo poveikį. Pirmasis perėjimas yra krikštus, bet kol kas paviršinis, trapus, vis dar reikalingas Mozės vadovavimo.

Antrasis yra Jordano perėjimas, „upės, kuri džiugina Dievo miestą“. Mes numariname savo narius, o Dievo

Dvasia mus atnaujina ir atgimdo. Krikštus čia gilus, susitelkęs ties Kristaus slėpiniu. Šį krikštą Origenas sieja su Jozuės „antruoju apipjaustymu“ po perėjimo per Jordaną. Pasak jo, šis apipjaustymas, arba „širdies apipjaustymas“, panaikina netyrumą, kliudantį kurti „naują žmogų“, kuriam būdingi „vidiniai jutimai“ ir gebėjimas matyti Dievą. Per Krikšto slėpinį Jėzus išlaisvina mus nuo kūno vergijos. Šis Krikštus yra Kristaus simbolis. Po jo mes jau gyvename Dangaus karalystėje, jos eschatologinėje tikrovėje⁶⁷.

Origeno tekstuose dominuoja teologinis diskursas. Juose beveik nėra jokių nuorodų į konkrečias *disciplina arcani* praktikos detales. Tačiau jo ir Klemenso Aleksandriečio veikaluose regime aiškų *disciplina arcani* praktikos teorinį pagrindimą.

SIRIJOS BAŽNYČIA

Iš pradžių Sirijos bažnyčių Krikšto liturginė tradicija plėtojosi tarsi pagal autonomišką scenarijų, nulemtą savitos krašto situacijos ir eretiško konteksto. Todėl kalbant apie pirmuosius tris krikščionybės amžius, „Viduržemio jūros tradicijos“ terminas Sirijai dar nėra taikytinas. Kai kurie ankstyvieji tekstai liudija, kad krikščioniškoji iniciacija ankstyvojoje Sirijoje redukuojama tik į patepimą šventuoju aliejumi. Egzorcistinių ir atgailos praktikų prieš įkrikščioninimą, dominavusių „Viduržemio jūros tradicijos“ kontekste, čia nėra⁶⁸. Ankstyviausi šaltiniai, kuriuose kalbama apie Krikšto apeigas, nors ir liudija atsivertimo ir nusigręžimo nuo nuodėmingo gyvenimo

elementus, tačiau nepatvirtina buvus šėtono ir pasaulio atsižadėjimo ritualų. Ir nors duomenų apie tam tikrą katechezę prieš Krikštą ir neofitų mokymą po Krikšto esama, jie nėra pakankami išvadai nei apie kokį nors katechumenato ritą, nei apie *disciplina arcani* praktiką Sirijoje net iki IV a. pabaigos⁶⁹. Matyt, ankstyvosios Sirijos bažnyčios bendruomenėse iniciacijoje į krikščioniškuosius slėpinius buvo akcentuojamas pozityvus Dievo veikimas, kuriuo Jis įsūnija krikščionį ir patepa jį pranašystės, karalystės ir kunigystės Dvasia, kaip ir per Paties Kristaus Krikštą⁷⁰.

IV a. pabaigoje pamažu Sirijos bažnyčios praktika ima supanašėti su „Vidurže-

mio jūros tradicija“. Galutinai jos suvienodėjo V a. viduryje⁷¹. Tarpininko vaidmenį čia, matyt, vaidino Jeruzalės bažnyčia⁷².

Kai Sirijoje katechumenato koncepcija ir praktika buvo išplėtotą, buvo nustatytas jam reikalingas paprastai trijų savaičių⁷³ laikotarpis ir praktikos, į Krikšto

apeigas buvo įtrauktas Tikėjimo išpažinimas, egzorcizmai, „Viduržemio jūros tradicijai“ būdingas šėtono ir pasaulio atsižadėjimas⁷⁴. IV a. viduryje pirmą kartą Sirijos areale paminimas Krikštas per Velykas⁷⁵, ir šiame amžiuje Velykos tampa labiausiai pageidaujamu Krikšto laiku⁷⁶.

EGIPTO BAŽNYČIA⁷⁷

Nors šaltinių, pateikiančių konkrečių žinių apie krikščioniškos iniciacijos apeigas ir *disciplina arcani* praktiką Egipte pirmaisiais trimis amžiais, nėra daug ir jie nėra tokie aiškūs kaip šaltiniai, kalbantys apie ankstyvąją sirų praktiką, galima manyti, kad šios dvi tradicijos turi daug bendra. Jas abi sieja teologinės ir liturginės analogijos.

III–IV a. Egipto bažnyčiose pasirengimas krikščioniškajai iniciacijai turėjo savų išskirtinių bruožų, kuriais skyrėsi nuo kitų regionų bažnyčių praktikos. Pirma, jam būdingas priešiniciacinis keturiasdešimties dienų pasninkas, asocijuojamas su Jėzaus pasninku dykumoje po Krikšto (Mk 1, 12–13). Tiesa, *Didachė* apie keturiasdešimties dienų pasninką nekalba, tik apie „vieną kitą dieną“. Tačiau tokios praktikos Egipte liudijimų pakanka⁷⁸.

Sykiu šis pasninko laikas buvo katechumenų mokymo laikotarpis. Tai netiesiogiai liudija Egipto bažnyčios liturginę praktiką atspindintys *Ipolito kanonai* (apie 336 m.) – ankstyviausia išvestinė *Apaštalų tradicijos* versija⁷⁹. Šiame dokumente nurodyta, kad visas katechetinis ciklas telpa į keturiasdešimties dienų laikotarpį: „jie [katechumenai] turi klausyti žodžio keturiasdešimt dienų ir, jei to verti, juos reikia pakrikštyti.“⁸⁰ Pasak Talley, katechume-

nato metu sekmadieniais nuosekliai buvo skaitoma Morkaus evangelija⁸¹.

Cituotą nuorodą *Ipolito kanonuose* susiejus su kitomis ankstyvosiomis ir vėlesnėmis žiniomis apie Egipto tradiciją, galima manyti, kad būtent iš Egipto po visą Bažnyčią išplito keturiasdešimties dienų pasninko rengiantis Krikštui tradicija, kuri vėliau įsitvirtino kaip Gavėnios pasninkas⁸². Dalis istorikų aktyviai svarsto ir kitokio pobūdžio Viduržemio jūros regiono liturginio rito praktikų egiptietišką kilmę.

Kitoms ankstyvosioms Rytų krikščionių bažnyčioms būdinga, kad per katechumenato laikotarpį katechumenai skiriami keli išbandymai ištiriant jo gyvenimą, o artėjant iniciacijai, vyksta „kasdieniniai“ egzorcizmai. *Ipolito kanonuose* (19) kalbama tik apie vieną išbandymą, be egzorcizmo, prieš pat iniciaciją: „Krikštijamas katechumenas ir už jį laiduojantis žmogus patvirtina, kad per visą katechumenatą jis uoliai laikėsi įsakymų, lankė ligonius ar šelpė stokojančius, saugojosi bet kokio nedoro ir bereikalingo žodžio, nekenė garbės troškimo, bjaurėjosi puikybe ir rinkosi nuolankumą, kad jis išpažįsta vyskupui prisiimęs atsakomybę taip, kad vyskupas būtų juo patenkintas ir laikytų jį vertu priimti slėpinius, jog jis iš tiesų tapo tyras; po to jis [vyskupas]

skaito virš jo [katechumeno] Evangeliją ir kelis kartus klausia: „Ar tu nesvyruoji, ar nepatiri spaudimo iš šalies, ar nesi kuo nors susaistytas? Juk Danguaus karalystė nebūna išniekinama, ji duodama tiems, kas ją pamilo visa širdimi.“⁸³

Nėra jokių nuorodų, kad IV a. Egipte krikščioniškosios iniciacijos apeigos būtų vykusios per Velykas arba kad katechumenato periodas atitiktų priešvėlykinio pasninko periodą. Iš tikro egiptiečių bendruomenėse niekada nebuvo įprasta glaudžiai sieti krikščioniškosios iniciacijos su Velykomis. Egiptas neperėmė vėlykinio Krikšto praktikos. Tai liudija iki šiol išlikęs koptų tradicijoje draudimas krikštyti laikotarpiu nuo Verbų sekmadienio iki Sekminių⁸⁴.

Be to, Origenas liudija, kad III a.

Aleksandrijos bažnyčioje buvo krikštijami kūdikiai. „Komentare Laiškui romiečiams“ jis analizuoja šį „apaštalų paprotį“ ir „Homilijose Kunigų knygai“ rašo: „kadangi bažnytinis krikštas suteikiamas, kad būtų paliktos nuodėmės, bažnyčiai būdingas paprotys krikštyti net kūdikius. Aišku, jei kūdikiai neturėtų nieko, ką reikėtų nuvalyti ir priimti, krikšto malonė nebūtų reikalinga.“⁸⁵ Tiesa, apie kūdikių krikštą Egipte daugiau nerandame jokių žinių nė viename anksčiau nurodytų ankstyvųjų šaltinių.

Ryškus *disciplina arcani* liudijimas yra Petro II, Aleksandrijos patriarcho III a. pradžioje, tekste. Jis rašo, kad Aleksandrijos bažnyčioje už nuodėmes, padarytas po Krikšto, atgailai buvo praktikuojama skirti net trejų metų laikotarpį⁸⁶.

IŠVADOS

Ankstyvųjų sirų ir egiptiečių bažnyčių bendruomenių tradicijos turi daug bendra. *Disciplina arcani* praktika jose dar nėra išplėtota. Aiškiausi bendri, abiem bažnyčioms būdingi jos elementai, yra jau *Didachėje* paliudytas ir visuotinai įsitvirtinęs nekrikštytųjų atskyrimas nuo Eucharistijos šventimo, *Apaštalų tradicijoje* nurodyta būtinybė katechumenams keisti gyvenimo būdą, net profesiją, kad jis atitiktų krikščioniško gyvenimo principus bei (*Ipolito kanonuose*) katechumeno ištyrimas prieš iniciaciją, ir galiausiai *Apaštalų nurodymuose* bei abiejų Aleksandrijos mokytojų – Klemenso ir Origeno – tekstuose paliudyta slaptumo maksima, raginanti saugoti slėpingas žinias nuo neinicijuotųjų.

Kiti šiame regione praktikuojami *disciplina arcani* elementai nebuvo visuoti-

niai. Intensyvios egzorcizmo praktikos prieš įkrikščioninimą buvo būdingos tik Sirijos bažnyčiai. Tik Egipto bažnyčiose buvo praktikuojamas priešiniciacinis keturiasdešimties dienų pasninkas, kuris vėliau išplito visoje Bažnyčioje ir kaip Gavėnios pasninkas. Taip pat Egipto bažnyčiai buvo būdingas ilgas atgailos laikas, skiriamas už nuodėmes, padarytas po Krikšto.

Apaštalų tradicijoje nurodytas ilgas – iki trejų metų – katechumenato laikotarpis nebuvo bendroji Sirijos ir Egipto bažnyčių praktika, o pavienių šio regiono bendruomenių reiškinys. Katechumenato laikotarpis čia buvo palyginti trumpas: Sirijoje – trys savaitės, Egipte – keturiasdešimt dienų⁸⁷. Be to, dera turėti galvoje Origeno paliudytą kūdikių krikšto Aleksandrijoje praktiką.

Literatūra ir nuorodos

- ²¹ Джонсон, с. 236.
- ²² Plg. Фёльнер, с. 266–267.
- ²³ Plg. ten pat.
- ²⁴ Šiame tekste užsimenama ir apie „tuos, kurie negali kalbėti už save“ (20 sk.). Tokia pati iš-tarmė yra ir Kartaginos vyskupo (248–258) Ki-prijono Kartaginiečio maždaug to paties laiko-tarpio tekste apie įkrikščioninimą. Ji galbūt reiškia, kad tuo metu krikštijami buvo ir kūdi-kiai (plg. Фёльнер, с. 268).
- ²⁵ Plg. Мецгер, с. 137.
- ²⁶ Plg. Бухингер, с. 225.
- ²⁷ Plg. Мецгер, с. 144–145; Андрей Виноградов, Слово *μυστήριον* в античной и раннехристи-анской литературе, *Православное учение о цер-ковных таинствах*. Т. I.
- ²⁸ Бухингер, с. 229–230.
- ²⁹ V knyga, 14.7; VI knyga, 30.2; VII knyga, 25.4. *Ἀντίτυπα* – gr. esantis vietoj atvaizdo. Šį termi-ną imta vartoti III–IV a. tikėjimo slėpinių teolo-gijoje kalbant apie eucharistinę Duoną ir Vyną.
- ³⁰ VI knyga, 23.5.
- ³¹ „Taip pat po vakarienės jis paėmė taurę ir tarė: „Ši taurė yra Naujoji Sandora mano kraujuje. Kiek kartų gersite, darykite tai mano atminimui.““ V knyga, 14.7; VIII knyga, 5.7; 12.36; 14.2; 15.2.
- ³² VII knyga, 40.1; VIII knyga, 6.7.13; 8.2.5; 9.5.
- ³³ Dera atkreipti dėmesį, kad terminas *μυστήριον* iki IV a. Eucharistijai beveik nebuvo taikomas. Tai rodo mus pasiekę šaltiniai. Tendencija Eu-charistiją laikyti slėpiniu atsiranda būtent IV a. (plg. Виноградов, с. 63).
- ³⁴ VIII knyga, 1.1; 32.2; 47; 50.
- ³⁵ VI knyga, 23.5; VIII knyga, 15. 11.
- ³⁶ III knyga, 5.5.
- ³⁷ VIII knyga, 31.2.
- ³⁸ VIII knyga, 47.
- ³⁹ *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Iuris Antiquis-sima*. Cuthbert H. Turner (sud.), t. 1. Oxford: E Typographeo Clarendoniano, 1899–1913, p. 32.
- ⁴⁰ „Nešventai išvenčiama į slėpinius, išpažįstamus tarp žmonių“ (Hērakleitas, *Fragmentai*. Vilnius: Aidai, 1995, p. 63).
- ⁴¹ Sinopinėse Evangelijose terminas *μυστήριον* vartojamas tik vieną kartą (Mt 13, 11, Mk 4, 11, Lk 8, 10), Jono Evangelijoje jis apskritai nevar-tojamas. Jis pasirodo Apreiškime Jonui. Dau-giausia įvairių jo kopotacijų artinkame Pauliaus laiškuose (plg. Архимандрит Ианнуарий (Ив-лиев), Новозаветные корни православного учения о таинствах, *Православное учение о цер-ковных таинствах*. Т. I.).
- ⁴² Mt 13, 11: „Jėzus atsakė: Jums duota pažinti Dangaus Karalystės paslaptis, o jiems neduota“; Mk 4, 11: „Jis atsakė: Jums atiduota Dievo ka-ralystės paslaptis, o pašaliniamis viskas sakoma palyginimais“; Lk 8, 10: „Jis atsakė: Jums duota pažinti Dievo karalystės paslaptis, o kitiems jos skelbiamos palyginimais, kad regėdami nema-tytų ir girdėdami nesuprastų.“
- ⁴³ Apr 1, 20; 17, 5; 17, 7.
- ⁴⁴ Pavyzdžiui, apokrifiniame tekste „Bartolomė-jaus klausimai“ (Gospel of Bartholomew, 4.66, *The Apocryphal New Testament*. Oxford: Claren-don Press, 1924. <<http://www.rieter.com/wordline/barth.htm>> [žr. 2015 04 08])
- ⁴⁵ Plg. Klemensas Aleksandrietis, Stromatas, V. 19,3, *Važnyčios tėvai. Antologija*, p. 333.
- ⁴⁶ Климент Александрийский, Строматы. Кни-га первая, *Отцы и учителя церкви. Антология*. Т. I. Москва: Либрис, 1996, с. 36.
- ⁴⁷ Климент Александрийский, *Строматы*. Кни-га пятая. 61, 3. Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко, 2003. <http://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/stromaty/5> [žr. 2015 04 07]. Kad *gnosis* prienama ne kiekvienam žmogui, Klemensas įrodinėja *Kilimų* V knygoje (60, 1–66,5).
- ⁴⁸ Климент Александрийский, Строматы. Кни-га первая, *Отцы и учителя церкви. Антология*, с. 36.
- ⁴⁹ Климент Александрийский, с. 37.
- ⁵⁰ Plg. Klemensas Aleksandrietis, Stromatas. V. 56,4, *Važnyčios tėvai. Antologija*, p. 341.
- ⁵¹ Климент Александрийский, с. 37.
- ⁵² Ten pat.
- ⁵³ Климент Александрийский, Строматы. Книга пятая. 62,1. <http://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/stromaty/5> [žr. 2015 04 07].
- ⁵⁴ Pat 9, 9.
- ⁵⁵ Климент Александрийский, *Строматы*. Кни-га четвертая, 25. Ярослав, 1892, с. 501–502.
- ⁵⁶ Климент Александрийский, Строматы. Кни-га первая, *Отцы и учителя церкви. Антология*, с. 37.
- ⁵⁷ Hieronymus, *Translatio Homiliarum XXXIX Origenis in Evangelium Lucae*, XIV (p. 249) et XXVIII (p. 282), *Patrologia latina*, MPL026, Jac-

- ques Paul Migne (sud.). <http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0347-0420_Hieronymus,_Translatio_Homiliarum_XXXIX_Origenis_In_Evangelium_Lucae,_MLT.pdf> [žr. 2015 04 07];
- Οριγενουσ εις το δευτερονομιον εκλογαι, 00127, *Patrologija Graeca*. Jacques Paul Migne (sud.). <http://www.documentacatholicaomnia.eu/02g/0185-0254,_Origenes,_Selecta_in_Deuteronomium,_MGR.pdf> [žr. 2015 04 07]
- ⁵⁸ Plg. Виноградов, с. 62.
- ⁵⁹ Plg. Александр Катанский, *Догматическое учение о семи таинствах*. С.-Петербург, 1877, с. 266–267.
- ⁶⁰ Pat 1, 4.
- ⁶¹ 1 Tim 2, 8.
- ⁶² Ps 141, 2.
- ⁶³ Ps 1, 2.
- ⁶⁴ Žyd 5, 14.
- ⁶⁵ *Против Цельса: апология христианства. Сочинение Оригена Учителя Александрийского*. Москва: Экуменический центр ап. Павла, 1996. Книга 3. <http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/apologet/origen/03.php> [žr. 2015 04 07]
- ⁶⁶ *The Fathers of the Church: Origen. Homilies on Joshua*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2002.
- ⁶⁷ Plg. Jean Laporte, Models from Philo in Origen's Teaching on Original Sin, *Laval théologique et philosophique*, 44 (2), 1988, p. 191–203, cit. iš: Джонсон, с. 244–245. Apie krikšto teologiją Origeno raštuose žr. Cécile Blanc, Le baptême d'après Origène, *Studia Patristica*, 11, 1972, p. 113–124; Henri Crouzel, Origène et la structure du sacrament, *Bulletin de littérature ecclésiastique*, 63, 1962, p. 81–92; Jean Daniélou, *Bible and Liturgy*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1956, p. 99–113; Jean Daniélou, *Origen*. New York: Sheed and Ward, 1955, p. 52–61; Everett Ferguson, Baptism According to Origen, *Evangelical Quarterly*, 78(2), 2006, p. 117–135.
- ⁶⁸ Šv. Efrema († 373) veikaluose, kuriuose jis kalba apie Krikštą ir kurie atspindi ankstyvosios Sirijos bažnyčios liturginį ritą, pasirodo šiek tiek tokios egzorcistinės konotacijos, bet tik prabėgomis (Бухингер, с. 232).
- ⁶⁹ Plg. Ten pat.
- ⁷⁰ Plg. Бухингер, с. 228.
- ⁷¹ Plg. Ten pat.
- ⁷² Plg. Бухингер, с. 230.
- ⁷³ Джонсон, с. 248–249.
- ⁷⁴ Plg. Бухингер, с. 230.
- ⁷⁵ Šis faktas minimas vadinamojo IV a. persų išminčiaus Afraato (pers. دافرف; gr. Αφραάτης, lot. Aphraates, † po 345 m.), gyvenusio Sasanidų imperijoje, 12-ajame žodyje *Apie Vėlykas* (Бухингер, с. 225).
- ⁷⁶ Бухингер, с. 227.
- ⁷⁷ Plg. Джонсон.
- ⁷⁸ Žr. Maxwello E. Johnsono redaguotą veikalą *The rites of Christian initiation. Their evolution and interpretation*. Collegeville: Liturgical Press, 1999. Paties Johnsono tekstai yra p. 37–41, 60–80, 125–158, 177–189 p. Kitas svarbus tekstas yra Gabriele Winkler, Confirmation or Chrismation? A Study in Comparative Liturgy, *Living Water, Sealing Spirit. Readings on Christian Initiation*. Maxwell E. Johnson (sud.). Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1995, p. 202–218. Dar vienas tekstas: *Early Christian Baptism and the Catechumenate: Italy, North Africa and Egypt*, Thomas M. Finn (sud.). Collegeville: Liturgical Press, 1992, p. 38–40.
- ⁷⁹ Tekstą žr.: *The Canons of Hippolytus*. Paul F. Bradshaw (red.). Nottingham: Grove Books Limited, 1987.
- ⁸⁰ *Ipolito kanonai*, 12. *The Canons of Hippolytus*, p. 19, cit. iš: Джонсон, с. 247.
- ⁸¹ Thomas J. Talley, *The Origin of Lent at Alexandria, Worship: Reforming Tradition*. Washington, D.C.: The Pastoral Press, 1990, p. 87–112.
- ⁸² Dalis tyrinėtojų mano, kad *Kilimuose* (II, 18) yra nuoroda, jog Egipte katechumenatas trukdavo trejus metus. Klemensas rašo: „Žemdirbiai gali tiesiog naudotis įstatymo nurodymais. Pavyzdžiui, ten sakoma, kad per pirmuosius trejus metus dera gana rūpestingai prižiūrėti pasodintus medžius: nereikalingus ūglius nupjauti, kad medžiai nenuvirtų nuo pernelyg didelės naštos ir nesusilpnėtų negaudami pakankamai maisto. Po to aplink šiuos jaunus augalus derėtų pureniti ir apkasti žemę, kad piktžolės ir parazitai jiems netrukdytų augti. Be to, neleidžiama nuo jaunų medžių skinti neprinokusių vaisių. Tik po trejų metų, kai medis visai išauga, nurodyta vaisių pirmuonis atnešti Dievui. Ši žemdirbiška analogija skirta mus pamokyti, kad kol mūsų tikėjimo grūdas neišaugo ir neįgaus visos jėgos, dera rauti su šaknimis kartu su jaunu vaisiumi augančius nuodėmės ūglius ir minties piktžoles. Tik ketvirtaisiais metais (juk jaunuoliui reikia laiko įsisavinti mokslą) atsivertęs žmogus atneša Dievui

keturias dorybes, tris prijungdamas prie ketvirtosios – Viešpaties hipostazēs.” (*Ante-Nicene Fathers: The Writings of the Fathers down to A.D. 325*, Vol. II, p. 368, cit. iš: Джонсон, с. 236.)

Minējome, kad ir *Apaštalū tradīcijojē* kalbama apie trejus katechetinio mokymo metus. Todēl tyrējai dažnai daro išvada, kad Egipte, Romojē, o galbūt ir visoje ankstyvojojē Bažnyčiojē katechumenatas trukdavo trejus metus. Nors taip kai kur ir būdavo, tai nebuvo bendra Egipto praktika. Tai liudija Egipto bažnyčios tvarkai skirtas dokumentas *Ipolito kanonai*. Čia nēra jokiū žiniū apie trejū metū katechumenatā. Jei žemdirbiškas Klemenso įvaizdis yra pažodinē nuoroda į trejū metū katekizacijos ciklā, kyla klausimas, kodēl šaltiniai, kalbantys apie ankstyvosios Egipto bažnyčios liturginē tradīcijā, to nepatvirtina. Vis dēlto Pieras Nautinas, remdamasis tuo, kad ankstyvojojē Bažnyčiojē trejū metū katechumentatas buvo įprasta ir plačiai

paplitusi praktika, mėgina įrodyti, kad 230 m. Origeno rašytos *Homilijos Senajam Testamentui* yra nustatyto kasdieninio trejū metū katechetinių paskaitū ciklo dalis (*Origène: Homélie sur Jérémie, Source Chrétienne*, Vol. I. Pierre Nautin and Pierre Husson (red.). Paris: Les éditions du Cerf, 1976, p. 232).

⁸³ *The Canons of Hippolytus*, 19, p. 21, cit. iš: Джонсон, с. 250.

⁸⁴ Plg. Paul Bradshaw, *Baptismal Practice in the Alexandrian Tradition: Eastern or Western?, Essays in Early Eastern Initiation*. Paul Bradshaw (red.). Bramcote: Grove Books, 1989.

⁸⁵ Origen, *Homilies on Leviticus. The Fathers of the Church*, 8.3, cit. iš: Johannes Quasten, *Patrology*. Vol. 2. Westminster: The Newman Press, 1964, p. 83.

⁸⁶ Petro Aleksandriečio kanonai, 1 kanonas (*Ante-Nicene Fathers*, Vol. VI, p. 269).

⁸⁷ Джонсон, с. 248–249.